

תוכן העניינים

לזכרם

3	בלהה ניצן – חוקרת מגילות מדבר יהודה	דבורה דימנט
9	פרופ' שרה יפת ז"ל (18 בנובמבר 1934 – 27 במרץ 2024)	נועם מזרחי
13	שרה יפת – הספד (18.11.1934 – 27.3.2024)	נילי ואונה

מקרא

19	האיסור לקחת ציפורים על הבנים: עיון מחודש	אבי שויקה
41	סיפור נדב ואביהוא: עיון מחודש	איתמר כסלו
63	תנועה ושינוי במיכה א 2–9	יסכה זימרון
113	הנביא ותורת הכהנים – קריאה חדשה בחגי ב 10–19	הלל מאל
145	מי אתה נבוכדנצר? מאויב לאוהב ובחזרה	נעמה גולן

מקרא ומגילות מדבר יהודה

	על חשיבותן של גרסאות משניות: לשחזור ההתהוות הספרותית	נועם מזרחי
171	של ישעיה סא 1–7 לאור מגילת ישעיה מקומראן (4Q66)	
189	דיני טהרה, נוכחות האל והעריכה הכיתתית של מגילת המקדש	יצחק פדר

המזרח הקדום

223	טקס 'רחיצת הפה' המסופוטמי: תרגום לעברית	אורי גבאי
	לפצל את האלה: הריטואל הכיווטי 'כאשר מישוהו מכונן	אמיר גילן
273	את אלת הלילה בנפרד' (CTH 481)	

תולדות הפרשנות

303	התפתחות משפט אלוהי הארץ במשנת רמב"ן	שלם יהלום
335	דרשת 'חטאת הקדשים' לרבי יוסף חיון: מהדורה חדשה	יוחנן קאפח

377	התורה שבעל פה כפירוש המקובל והמוסמך של התורה שבכתב בפירוש־העל של ר' אלעזר בן מתתיה על פירוש התורה של ר' אברהם אבן עזרא	יאיר האס
-----	--	----------

ביקורת ספרים

401	מרדכי כוגן, הנחל השוטף: תעודות מאשור ובבל בזיקה לתולדות ישראל בימי בית ראשון (ספריית האנציקלופדיה המקראית לח), ירושלים: מוסד ביאליק, תשפ"ג., ו+286 עמודים, 38 איורים, נספחים, לוחות ומפתחות הגישה האחדותית וקריאה סינכרונית בספר ישעיה על פי השיטה הספרותית־הבלשנית, על: דוד כהן־צמח, והיה באחרית הימים: מלחמה ושלום בחזון ישעיהו ובסיפורי הבריאה (הסדרה לחקר המקרא), תל אביב: הוצאת רסלינג 2019, 259 עמודים	חגי משגב
407	'אֲנִי דְנִיָּאל בְּיָנִי בְּסַפְרֵיהֶם': הפירוש החדש לספר דניאל: שלום מ' פאול, דניאל עם מבוא ופירוש ('מקרא לישראל'), בעריכת ש' אחיטוב, תל אביב: עם עובד, 2023. טו + 369 עמודים ספר דברי הימים עם פירוש מאת שרה יפת: תולדותיו, תכניו ומאפייניו, על: שרה יפת, דברי הימים עם מבוא ופירוש (מקרא לישראל), בעריכת שמואל אחיטוב ונועם מזרחי, תל אביב: עם עובד תשפ"ד. כרך ראשון: דברי הימים א, כא+619 עמודים; כרך שני: דברי הימים ב, טו+621–1284 עמודים	נעמה גולן
419	'ואידך זיל גמור': שרה יפת, מחקרי מקרא (אסופות כא), ירושלים: מוסד ביאליק, תשפ"ב, טו + 480 עמ'	לאה מזור
435	רשימת הקיצורים	נתן עברון
475	רשימת המשתתפים בכרך	
489	תקצירי המאמרים באנגלית	
495		
vii		

האיסור לקחת ציפור־אם על הבנים: עיון מחודש

אבי שויקה

לשאלת טעמו של הציורי האוסר לקחת ציפור־אם כאשר היא רובצת על אפרוחים או ביצים (דב' כב 6–7) הוצעו עד היום תשובות רבות. מאמר זה דן בפירוט בהסברים הקיימים, מצביע על חולשותיהם, ומציע לציורי זה הסבר חדש המסתמך על ניתוח מדויק של נסיבות המקרה המתואר בו. המחבר מראה כי הדעה המקובלת, שלפיה טעמו של חוק זה נובע מהכלל שאין לשחוט בהמה ובנה ביום אחד (ויק' כב 28), אינה יכולה לעמוד, שכן היא מתעלמת מן הנסיבות המיוחדות המתוארות בחוק ומכך שדווקא לקחת האם נאסרה ולא לקחת הבנים. ההסבר שלפיו מטרת החוק היא למנוע צער מן הציפור, שלא תראה כיצד לוקחים את בניה, בעייתי עוד יותר, כי למעשה דווקא דרך הפעולה שמתווה החוק גורמת לציפור את הצער הגדול ביותר. ניתוח יסודי של לשון החוק מוליך למסקנה שהאיסור על לקחת האם נעוץ במצב המיוחד שבו היא מגוננת על בניה. הציפור יכולה לפרוח מהקן ללא קושי, ואלמלא מסירותה לבניה לא היה האדם יכול ללוכדה. האינסטינקט המוטבע בה להגן על בניה גורם לה להישאר בקן ולא למלט את נפשה, ובעצם גורם לה להקריב את חייה למען בניה. את האינסטינקט הנאצל הזה, את הרגש האימהי הטבוע בציפור, אוסר הכתוב לנצל לצורך לכידתה והריגתה.

סיפור נדב ואביהוא: עיון מחודש

איתמר כסלו

הסיפור הקצר על מות נדב ואביהוא בויקרא י נתפס כחידתי בשל העדר פירוט באשר למניעים של הדמויות, שהוביל לתחושת חוסר הבנה של מהות החטא ושל חומרת העונש. לפיכך הסיפור זכה להסברים רבים לאורך הדורות, ואף במחקר הביקורתי המודרני אין הסכמה באשר למשמעותו. כמה חוקרים סברו שהסיפור מעורפל במכוון והציעו כמה הסברים לתופעה זו. ואולם כדי להשיג הבנה מלאה של הסיפור, אין לנטוש את דרכי המחקר המקובלות ויש לנתח אותו ככל יחידה מקראית אחרת באמצעות הכלים הנהוגים במחקר המקרא. יש לשוב ולעיין בסיפור, לברר את הקשיים העולים ממנו ולצרף את הפרטים השונים הנוגעים לנדב ואביהוא זה לזה. מתברר כי על אף הניסיונות המרובים להציע הסברים לסיפור תמוה זה, ניתן להשתמש בשיטה הפילולוגית-ההיסטורית ולהגיע באמצעותה להבנה חדשה של הסיפור התמוה ולזרות אור על היבטים שונים שלו.

תנועה ושינוי במיכה א 2–9

יסכה זימרון

מאמר זה עוקב אחר תהליך הקליטה של מיכה א 2–9. בליבו עומד דיון מפורט בחמש יחידות המשנה (2, 3–4, 5, 6–7, 8–9) המציג את תכני היחידה ואת האמצעים הרטוריים המבססים אותם. דיון זה מלמד כי בכל אבני הבניין של הטקסט מתרחשת תנועה בלתי פוסקת ומתחוללים שינויים מתמידים: מעבר בין תיאורי מרחב נבדלים, גורמי טבע המשנים את טבעם, אל הנע ממקום למקום ומתפקיד אחד למשנהו, ואף תובנות פרשניות שהשינויים בהן כמעט לא חדלים מלהתקיים.

התנועה הקונסיסטנטית של היחידה משרתת מספר טענות מרכזיות: ראשית, היא מלמדת שהיחידה לא מכילה תוכן חד־משמעי שהאמצעים הרטוריים נועדו לשרתו. משום כך נכון לומר שביחידה נבואית זאת קיימת 'רטוריקה דינמית': שימוש באמצעים רטוריים רבים המאפשרים למילות היחידה להכיל תכנים מגוונים, משתנים ולעתים אף סותרים, הדרים בכפיפה אחת. קביעה זאת משליכה אף על הגדרת טיבה של הנבואה במקרא. שנית, התנועה המאפיינת את היחידה מציגה את האל כמורכב ורב־פנים הלובר ופושט צורה מבחינה פיסית ומהותית. השילוב של כל מאפייני היחידה מציב את האל במרכז הפעילות המתרחשת בה. בכך מוצג יחס תקיף כלפי חטא העבודה הזרה שבו מואשם העם ביחידה, בצד יחס מורכב אל מערכת היחסים בין האל והעם על־בסיס חטא זה. ייחודה של יחידה נבואית זאת שופך אור גם על מיקומה בראשית ספר מיכה.

הנביא ותורת הכהנים – קריאה חדשה בחגי ב 10–19

הלל מאלי

נבואת חגי עוסקת בעיקרה בקריאה לבניית מקדש. בנבואותיו הראשונות קושר הנביא בין האדמה החרבה למקדש החרב (א 1–11), מציע פשר פולחני למצב החקלאי שבו מצוי העם ש'זרע הרבה' וגילה כי 'הִנֵּה לְמַעַט' (א 6, 9–11), ולבסוף מבטיח כי אם יתעורר העם ויבנה את המקדש תשוב הברכה לאדמה (ב 15–19). בין נבואות אלו מצויה יחידה ספרותית קצרה (ב 10–14) שבה מתואר כיצד נצטוו הנביא לשאול את הכהנים שאלות סבוכות הנוגעות בדרכי העברת הקדושה והטומאה. מ'תורה' זו, שאותה לומד הנביא מהכהנים, נגזרת מסקנה קודרת על אודות טומאת העם. נבואה ייחודית זו, שבה האל, נותן התורה, מבקש מהנביא לשאול תורה מהכהנים, מעוררת שאלות קשות: מדוע הנביא, שעודד את העם לבנות מקדש (א 7–8; ב 1–9) והבטיח לו כי ה' איתו (א 13), מתאר ביום חג ייסוד ההיכל את העם, שנענה לקריאה, כגוי טמא? כיצד נגזרת מסקנת הנביא מלאת הפתוס מהדיאלוג הלגלי שקדם לה? ומהו סיבה ומקורה של הטומאה שאותה מייחס הנביא לעם?

במאמר זה אבקש להציע פתרון חדש לנבואה אשר לפיו אין לפרש את תורת הכהנים באופן מטפורי, כמשל פולחני המשמש את הנביא לצורך חיזוי מוסרי על מצבו של העם. אראה כי עדיף לפרש את הנבואה בהקשרה, כלומר כמסקנה פולחנית של הנביא המתבססת על תורת הקדושה הכהנית הקשורה במפנה הריטואלי שנגרם בעקבות ייסוד ההיכל.

בסעיפים הראשונים (א–ב) אסקור את הפרשנות העתיקה והחדשה הנוגעת בזהות העם ובטיב הטומאה, ובסעיפים האחרונים (ג–ד) אציע פירוש המבוסס על קריאה חדשה של היחס בין תורת הכהנים לדברי הנביא. פירוש חדש זה מלמד על אופייה הפולחני של נבואת חגי, על ההבדל שבין פולחן המתבצע בהיעדר מקדש ובין פולחן המתבצע בצילו של היכל, ועל היחס בין טומאה מוסרית לטומאה ריטואלית.

מי אתה נבוכדנצר? מאויב לאוהב ובחזרה

נעמה גולן

(מילות מפתח: נבוכדנצר עבדי, חיית השדה, עץ כרות,
תאולוגיה, דניאל ד, ירמיהו כה, כז, מג)

דמותו של נבוכדנצר מלך בבל, עוברת תמורות מרתקות. התחקות אחר גלגול דמותו של מחריב המקדש תוכל לזרות אור על התפתחותן של מגמות תאולוגיות שונות ומנוגדות. במאמר זה אני מבקשת לטעון כי אם נתחקה אחר האופן שבו מתוארת דמותו של נבוכדנצר לאורך המקרא ועד לספרות חז"ל, נוכל לזהות מה שאני מכנה 'תנועת מטוטלת', היינו דמותו של האויב הגדול, מחריב המקדש, הופכת מאויב לאוהב ובחזרה.

תחילתה של מגמה זו משתקפת בביטוי 'נבוכדנצר מלך בבל עבדי' על פי נה"מ לירמיהו כה 9; כז 6; מג 10, ומגיעה לשיאה בסיפורי דניאל (א-ו), ובאופן הקיצוני ביותר בדניאל ד. בעל דניאל ד מכיר את התפיסות התאולוגיות של קודמיו ישעיהו וירמיהו וצועד צעד נוסף. בשלב הבא ההקצנה מגיעה עד אבסורד, ומביאה להתהפכות המגמה לצד השני. תחילתה של מגמת החזרה מצויה כבר בתרגום השבעים לדניאל ד, וממשיכה ומתפתחת בתפילת עזריה, ולאחר מכן בספרות חז"ל.

על חשיבותן של גרסאות משניות:
לשחזור ההתהוות הספרותית של ישעיה סא 7-1
לאור מגילת ישעיה מקומראן (4Q66)

נועם מזרחי

מחקר זה טוען כי גרסאות משניות מבחינת תולדות הנוסח בכל זאת עשויות להרים תרומה לשחזור תהליכי ההתהוות הספרותית והעריכה של טקסטים מקראיים, משום שהן מסבות את תשומת הלב לנקודות חיכוך וקווי תפר בין יחידות ספרותיות שהיו עצמאיות במקורן ושולבו זו בזו רק בדיעבד. התובנה התאורטית מודגמת בניתוח מפורט של מקרה מבחן: גרסה המתועדת במגילה 4QIsa^m (4Q66), קטעים 4-5, שורה 4, המקבילה לישעיה סא 5. הגרסה נוגעת לכינוי קניין חבור, ובמבט ראשון היא עשויה להיראות מעוטת חשיבות. אך בחינה שיטתית של היחידה הספרותית בישעיה סא 1-7 מעלה כי תפוצת היסודות הדאיקטיים מאפשרת לזהות תחיבה של יחידה נבואית אחת לתוך יחידה נבואית אחרת, וממצא זה מוצא תימוכין בהבדלים נוספים בתחומי התוכן, הסגנון וההשקפה הרעיונית. חילופי הגופים שנגרמו בשל צימוד היחידות נפתרו במגוון דרכים בידי מעתיקים ומתרגמים קדומים, והשוואת דרכיהם מסייעת להעמדת גרסתה הייחודית של המגילה בהקשר הרחב.

דיני טהרה, נוכחות האל והעריכה הכיתתית של מגילת המקדש

יצחק פדר

מאמר זה בוחן מחדש את שאלת האופי ה'כיתתי' של מגילת המקדש (מה"מ) לאור עיון בדיני טומאה וטהרה המצויים בה, המבוססים על תפיסתה המיוחדת של נוכחות ה'. הרציונל לדיון זה הוא ההערכה שהתגבשה במחקר כי הדינים הללו משתייכים לרובד העריכה הסופי (או רובדי העריכה האחרונים) של המגילה ולכן משקפים את האידאולוגיה של עורך המגילה. על בסיס ההגדרות המחודדות של 'כיתתיות' במחקר, נבחנת הכיתתיות של מה"מ על פי הגדרה סוציולוגית-כללית (פרישה מהממסד שנתפס כמרכזי) ועל פי הגדרה היסטורית-ספציפית (שיוך ל'יחד'), הנבדקות בהשוואת הלכות טומאה וטהרה במגילה לאלה שמצויות בחיבורים ההלכתיים מקומראן ולמסורות מקבילות בנות התקופה. דיון זה מגלה, כי לא זו בלבד שניכרות נקודות דמיון ייחודיות בין מה"מ לכתבי קומראן, גם הדינים הסותרים לכאורה שנמצאו במחקר מתבררים כמעידים על קרבה ולא על שוני. המאמר גם בוחן מחדש את ההבדלים הסגנוניים שהובילו חוקרים להטיל ספק בכיתתיותה. מטרת המחקר היא להכניס שיקולים נוספים למכלול השיקולים הנוגעים בכיתתיות מה"מ שיש להם השלכות גם לחקר החיבורים ההלכתיים מקומראן בכלל.

טקס 'רחיצת הפה' המסופוטמי: תרגום לעברית

אורי גבאי

טקס 'רחיצת הפה' ממסופוטמיה הקדומה היה הטקס שבו פסל האל שנבנה בבית המלאכה הפך להיות ראוי לשמש אל ממש בפולחן המקדש. הטקס מוכר מלוחות בכתב יתדות מן האלף הראשון לפסה"נ, הכוללים הוראות ריטואליות לביצוע הטקס (בשפה האכדית) ולחשים שדוקלמו במהלך הטקס (רובם בשפה השומרית ומיעוטם באכדית). הטקס מאפשר הצצה לתפיסת האל במסופוטמיה הקדומה, ובמיוחד לקיומו החומרי. המאמר מסכם בקצרה נושאים הקשורים בתפיסה הדתית המסופוטמית העולים מתוך הטקסט, וכן סוקר את השחזור הטקסטואלי של הטקס. עיקר המאמר מוקדש לתרגום עברי של ההוראות הפולחניות של הטקס ושל הלחשים השונים שדוקלמו במהלכו.

לפצל את האלה: הריטואל הכיזוטני 'כאשר מישהו מכונן את אלת הלילה בנפרד' (CTH 481)

אמיר גילן

הלוח הראשון של הריטואל הכיזוטני 'כאשר מישהו מכונן את אלת הלילה בנפרד' (CTH 481) השתמר בשלושה עותקים בבירה החיתית חתושה. הוא מתאר בפרוטרוט את הרחבת הפולחן של אלת הלילה על ידי 'חלוקתה' של האלה והעברתה למקדש חדש בנוסף למקדש הקיים שלה. 'חלוקתה' של אלת הלילה מוזכרת גם בטקסט חיתי נוסף, שנכתב בתקופתו של המלך החיתי מורשילי ב', העוסק בארגונו מחדש של פולחן אלת הלילה במקדשה שבעיר שמוחה (CTH 482). שני הטקסטים המתעדים את 'חלוקתה' של אלת הלילה וכינונה במקדשה החדש זורים אור נדיר על הדרך שבה התמודדו הקדמונים עם כמה מהשאלות המהותיות ביותר שבבסיס הפולחן הדתי במזרח הקדום – שאלת יכולתה של אלוהות אחת להתגלם באופן אינדיווידואלי ומקומי במקומות פולחן שונים, התפישה כי האלוהות עשויה להיות נוכחת בו בזמן במקומות רבים ושאלת היחס בינה ובין פסלה והמקדש שלה. במאמר מובאים שני הטקסטים בתרגום חדש ועדכני לעברית. דיון קצר במהלכו של הריטואל, בכמה מהטקסים המתועדים בו ובמשמעויותיו חותם מאמר זה.

התפתחות משפט אלוהי הארץ במשנת רמב"ן

שלם יהלום

אחת התובנות הידועות של רמב"ן היא 'משפט אלוהי הארץ'. לפי תפיסה זו קיימת זיקה מהותית בין התורה, עם ישראל וארץ ישראל. לאור הנחה זו שב רמב"ן אל התפיסה המשתקפת במקרא, שלפיה כוחו של האל מתייחד לטריטוריה הנתונה למרותו, וקבע שהתורה היא משפט אלוהי ארץ ישראל וקיום המצוות בחוץ לארץ הוא בדרגה משנית. הצד השני של מטבע זה הוא הקביעה שעבירה בארץ ישראל מובילה לתגובה אלוהית חמורה. עניינו של מחקר זה בעמידה על כך שתובנה זו נוצרה בשלב מאוחר, וכתביו המוקדמים של רמב"ן אינם מכירים ברעיון זה, וגם חלקים ניכרים מפירושו לתורה עומדים בסתירה לרעיון זה.

דרשת 'חטאת הקדשים' לרבי יוסף חיון: מהדורה חדשה

יוחנן קאפח

דרשה זו הנקראת 'חטאת הקדשים' נתחברה על ידי ר' יוסף חיון כמענה לחוסר שביעות רצונו מהפירושים שקדמו לו בביאור חטא מי מריבה. לצורך כך הוא יצר תשתית איתנה שעליה ייבנה מה שלדעתו הוא הפירוש השלם לאירוע זה, ובאמצעותה הראה מדוע לא מצא סיפוק בפרושי קודמיו. לאחר מכן ניגש חיון לנתח את הפרשה ולבארה. לסיום הסביר מדוע עונשם של משה ואהרן היה מידה כנגד מידה. דרשה זו מאורגנת באופן מעורר התפעלות ומאפיינת מאוד את דרכו של חיון בביאור עניינים מקראיים שונים.

דרשה זו ההדיר בעבר אברהם גרוס כנספח לספרו, ועתה יוצאת לאור במהדורה ביקורתית בצירוף הערות נוסח, הערות מבארות ומבוא. במהדורה זו נעשה מאמץ להוציא נוסח מדויק יותר של התשובה, להשלים תיבות או מילים שנשמטו, להוסיף כותרות והערות מבארות ומרחיבות, ולעמוד בקצרה על מאפייני שיטתו הפרשנית של חיון הבאים לידי ביטוי גם בתשובה זו. לאחר מכן מתמקד הדיון בשאלת התמורות שחלו בהבנתו של חיון בביאור פרשה זו.

התורה שבעל פה כפירוש המקובל והמוסמך של התורה שבכתב
בפירוש ר' אלעזר בן מתתיה על פירוש התורה של ר' אברהם אבן עזרא

יאיר האס

מחבר הפירוש הראשון על פירוש התורה של ר' אברהם אבן עזרא שהגיע
לידינו, ר' אלעזר בן מתתיהו, עזב את צרפת בצעירותו והחל לנדוד במזרח:
כרתים, מצרים ולבסוף ביוניטיון, שם ככל הנראה חיבר את ספרו. בנדודיו רכש
השכלה רחבה בחכמות רבות שלא היו נגישות לו בצרפת, ובעזרתן הוא ביאר
את פירושי ראב"ע. לעומת זאת, מן הבחינה ההרמנויטית נראה שר' אלעזר
מעולם לא עזב את צרפת, שכן בעוד הוא ביאר את החלקים הסיפוריים של
התורה על דרך הפשט, הוא סבר שמשמעות החלקים ההלכתיים מבוארת
במדרשי ההלכה של חז"ל, ולא בפשוטו של מקרא. נראה שתפיסה זו משקפת
את המציאות בצרפת בתחילת המאה הי"ג, אף על פי שיש להודות שידועותינו
על תקופה זו עדיין מעטות, ועוד פחות ידוע לנו על המציאות בביוניטיון בעת
כתיבת הפירוש לקראת סוף המאה הי"ג. ר' אלעזר חשב בטעות שראב"ע
החזיק בתפיסה דומה לשלו, והדבר גרם לא להשתומם לנוכח מה שנראה לו
כחוסר עקביות בפרשנותו של ראב"ע למצוות התורה.

CONTENTS

In Memoriam

- 3 *Dvora Dimant* Bilha Nizan (3.7.1933 – 2.11.2022), *Dead Sea
Scrolls Researcher*
- 9 *Noam Mizrahi* Professor Sara Japhet z”l (18.11.1934 – 27.3.2024)
- 13 *Nili Wazana* Sara Japhet z”l (18.11.1934 – 27.3.2024)

Biblical Studies

- 19 *Avi Shveka* The Prohibition to Capture a Mother Bird along with
Her Young: A Reassessment
- 41 *Itamar Kislev* The Story of Nadav and Avihu: A Renewed
Examination
- 63 *Yisca Zimran* Motion and Change in Micah 1:2–9
- 113 *Hillel Mali* The Prophet and the Priestly Teaching: A New
Reading of Haggai 2:10–19
- 145 *Naama Golan* Who Are You, Nebuchadnezzar? From Enemy to
Lover and Back

The Bible and the Dead Sea Scrolls

- 171 *Noam Mizrahi* On the Importance of Text-critical Secondary
Versions for Reconstructing the Literary Formation
of Isaiah 61:1–7
- 189 *Yitzhaq Feder* Purity Laws, Divine Presence and the Sectarian
Redaction of the Temple Scroll

The Ancient Near East

- 223 *Uri Gabbay* The Mesopotamian ‘Mouth Washing’ Ritual:
A Hebrew Translation
- 273 *Amir Gilan* To Split a Goddess: The Kizzuwatna Ritual
‘When Someone Establishes the Deity Separately’
(CTH 481)

History of Exegesis

- 303 *Shalem Yahalom* ‘The Manner of the God of the Land’:
The Development of an Idea in the Thought of
Nachmanides
- 335 *Yohanan Kapah* R. Joseph Hayyun’s *Ḥatat Hakdoshim*: A New
Edition
- 377 *Jair Haas* The Oral Law as the Revealed and Authoritative
Meaning of the Written Law in Rabbi El’azar ben
Matityah’s Commentary on the Torah Commentary
of Rabbi Abraham ibn Ezra

Book Reviews

- 401 *Haggai Misgav* Mordechai Cogan, *Raging Torrent: Documents from
Assyria and Babylonia Relating to Israel during the
First Temple Period*, Jerusalem: The Bialik Institute,
2022
- 407 *Shirly Natan-Yulzary* The Unitary Approach and Synchronous Reading
in the Book of Isaiah according to the Literary-
Linguistic Method. on: David Cohen-Zemach, *In the
Latter Days: War and Peace in Isaiah’s Vision and in
the Stories of the Creation* (Biblical Studies Series), Tel
Aviv: Resling Publishing 2019, 259 pp.
- 419 *Naama Golan* ‘I Daniel consulted the Books’, on: Shalom M. Paul,
Daniel - Introduction and Commentary (Mikra Leyisrael
– A Bible Commentary for Israel, Editor: Shmuel
Ahituv), Tel Aviv (Am Oved Publishers) 2023, 369 pp.
- 435 *Lea Mazor* A New Commentary by Sara Japhet: History,
Contents, and Characteristics, on: Sara Japhet, I and
II *Chronicles - Introduction and Commentary* (Mikra
Leyisrael – A Bible Commentary for Israel, Editors:
Shmuel Ahituv and Noam Mizrahi), Tel Aviv (Am Oved
Publishers) 2024, two volumes, 1284 pp.
- 475 *Natan Evron* Sara Japhet, *Biblical Studies* (Asuppot XXI), Jerusalem:
Bialic Institute 2022, xv+480 pp. 475

489 *List of Contributors*

495 *Abbreviations*

vii *English Abstracts*

THE PROHIBITION TO CAPTURE A MOTHER BIRD ALONG WITH HER YOUNG: A REASSESSMENT

Avi Shveka

The reason for the prohibition to capture a mother bird while she is sitting on her eggs or fledglings (Deut 22:6–7) has been the subject of various assumptions. This paper discusses the prevailing opinions, points out their weaknesses, and offers a new explanation based on a careful analysis of the circumstances described in the law. It shows that the common opinion that links this law with the prohibition of slaughtering a domestic animal with its young on the same day (Lev 22:28) cannot stand, as it ignores the special circumstances described in the law and the fact that it is specifically the taking of the mother that is banned. The view that the purpose of this law is to prevent grief from the bird who will not see her nestlings taken is even more problematic since, in fact, considering all alternatives, it is precisely the course of action recommended by the law that causes the bird the greatest grief. A thorough analysis of the law's wording leads to the conclusion that the prohibition on taking the mother lies in the special situation in which she protects her young. The bird can fly away from the nest without difficulty, and if it were not for her devotion to her nestlings, the person would not have been able to catch her. The instinct instilled in her to protect them makes her remain in the nest rather than saving herself, thus sacrificing her life for her offspring. The law prohibits the abuse of this noble instinct – the maternal sentiment inherent in the bird – for the sake of killing her.

THE STORY OF NADAV AND AVIHU: A RENEWED EXAMINATION

Itamar Kislev

The enigmatic nature of the narrative in Leviticus 10 that recounts the deaths of Nadav and Abihu has long intrigued scholars and readers. Over time, the text's ambiguity regarding the motives of the central characters has generated a sense of bewilderment about both the nature of the transgression and the severity of the ensuing punishment. Consequently, this biblical episode has elicited numerous interpretations and explanations through the generations. Even in modern critical research, a consensus regarding its meaning remains elusive. Some scholars suggest that the narrative is intentionally ambiguous, prompting various interpretations for this phenomenon. However, in our pursuit of a comprehensive understanding of this episode, it is imperative that we not abandon established research methodologies. Rather, we must subject the text to rigorous analysis using the accepted tools of biblical research. To this end, we revisit the narrative, identify the challenges it presents, and gather all available information concerning the characters, Nadav and Abihu. Upon closer examination, it becomes evident that the historical-philological method holds promise in shedding new light on the story, and employing this method, we may gain a fresh and deeper understanding of the enigmatic narrative while illuminating its various aspects.

MOTION AND CHANGE IN MICAH 1:2–9

Yisca Zimran

This article follows the comprehension process of Micah 1:2–9. At its heart stands a detailed analysis of the five subunits (2, 3–4, 5, 6–7, 8–9) presenting the content of each unit and the rhetorical devices that support it. The analysis shows that all the building blocks of the text contain consistent movement and continuous change: transitions between distinct spatial descriptions, changes in natural elements, God moving from place to place and from one role to another, and even exegetical insights continually in flux.

The consistent motion within the unit supports several central claims. First, it shows that the unit does not contain a single, unequivocal content that the rhetorical devices are designed to serve. Therefore, it is correct to say that this prophetic unit utilizes a “Dynamic Rhetoric”: use of numerous rhetorical devices that enable the text’s content to be varied, changing and even contradictory. This assertion has repercussions for the definition of the nature of biblical prophecy. Second, the motion that characterizes the unit presents a complex, multifaceted God, adopting and shedding form both physically and essentially. The conjunction of all these features places God at the center of the unit’s action. In so doing, the unit presents a strong stance against the sin of idolatry, alongside a complex attitude toward the relationship between God and the people based on this sin. The uniqueness of this prophetic unit also sheds light upon its placement at the beginning of the book of Micah.

THE PROPHET AND THE PRIESTLY TEACHING: A NEW READING OF HAGGAI 2:10–19

Hillel Mali

The Book of Haggai deals primarily with a call to build a Temple. In his early prophecies the prophet links the desolate land with the destroyed Temple (1:1–11), offers a cultic explanation for the agricultural condition of the people who ‘sowed much’ but discovered that ‘it came to little’ (1:6, 9–11), and finally promises that if the people rise up and build the Temple, blessing will return to the land (2:15–19). Among these prophecies is a short literary unit (2:10–14) in which the prophet is commanded to ask the priests difficult questions concerning the transmission of holiness and impurity. From their teaching, the prophet draws a grim conclusion regarding the impurity of the people. This unique prophecy, in which God, the giver of the law, asks the prophet to consult the priests on the law, raises some difficult questions. Why does the prophet, who urged the people to build a Temple (1:7–8, 2:1–9) and promised that God is with them (1:13), describe this very people, who responded to his call, on the very day of the Temple’s rebuilding, as a defiled nation? How does the prophet’s emotionally charged conclusion follow from the legalistic dialogue that preceded it? And what is the nature and origin of the impurity that the prophet ascribes to the people?

In this article I propose a new explanation of the prophecy, suggesting that the priestly teaching should not be interpreted metaphorically, as a cultic parable serving the prophet’s reprimand of the people’s moral status. I show it is preferable to interpret the prophecy in its context, as a cultic conclusion of the prophet based on the priestly doctrine of holiness in light of the ritualistic shift that resulted from the founding of the Temple.

In the first sections (A–B) I review ancient and modern commentaries regarding the identity of ‘this people’ and its defilement, and in the final sections (C–D) I offer an explanation based on a new reading of the relationship between the priests’ teaching and the prophet’s statement. This new interpretation sheds light on the cultic nature of Haggai’s prophecy—the difference between worship of God conducted in the absence of a Temple versus that conducted in its presence and the relationship between moral and ritual impurity.

WHO ARE YOU, NEBUCHADNEZZAR? FROM ENEMY TO LOVER AND BACK

Naama Golan

The character of Nebuchadnezzar, the king of Babylon, undergoes fascinating transformations through the generations. Tracing the incarnation of the Temple Destroyer can shed light on the development of different and opposing theological trends. Here I maintain that by tracing how the character of Nebuchadnezzar is portrayed throughout the Bible and into rabbinic literature, we can identify what I call a 'pendulum movement'. In other words, the character of the great enemy, the destroyer of the Temple, shifts from enemy to lover and back.

The beginning of this trend is reflected in the expression 'Nebuchadnezzar, king of Babylon, my servant' according to MT to Jer. 25:9; 27:6; 43:10, reaching its peak in the Daniel narratives (Dan. 1–6) and in the most extreme way in Daniel 4.

The author of Daniel 4 is aware of the theological concepts of his predecessors reflected in Is.10–11 and Jeremiah 25, 27 and takes an additional step. At the next stage, the extremism reaches the point of absurdity, resulting in the reversal of the trend back to the other side. The beginning of the trend of repetition, in my opinion, appears already in the OG version of Daniel 4, and continues and develops in the Prayer of Azariah and in rabbinic literature. This article offers a fresh perspective on Nebuchadnezzar's characterization and its theological implications.

ON THE IMPORTANCE OF TEXT-CRITICAL SECONDARY VERSIONS FOR RECONSTRUCTING THE LITERARY FORMATION OF ISAIAH 61:1–7

Noam Mizrahi

This study maintains that versions considered secondary from the perspective of textual history can nonetheless contribute to the reconstruction of the compositional and redactional history of biblical texts. They do so by drawing attention to points of stylistic friction and literal seams between units that were originally independent and only later integrated into a unified text. This theoretical insight is illustrated by a detailed analysis of a specific case study, namely, a variant reading witnessed by 4QIsa^m (4Q66), frgs. 4–5, line 4, corresponding to Isa 61:5. The variant pertains to a pronominal suffix, and, upon first glance, might seem of only minor importance. However, systematic examination of Isa 61:1–7 reveals that the distribution of deictic elements (words and morphemes pointing to specific persons or contexts) signals the interpolation of one prophetic unit into another—a finding that is corroborated by shifts of content, style, and ideological outlook between the two units. Ancient scribes and translators resolved the deictic mismatch caused by integrating the two strata in different ways, and the various textual witnesses help contextualize the peculiar reading of 4Q66 within its broader literary and textual context.

PURITY LAWS, DIVINE PRESENCE AND THE SECTARIAN REDACTION OF THE TEMPLE SCROLL

Yitzhaq Feder

This article reexamines the sectarian character of the Temple Scroll (11Q19) in light of its laws of purity and impurity, particularly as they relate to its conception of the divine presence. The framing of this discussion is based on the emerging consensus that these sections represent the ideology of the latest or one of the latest editorial layers of the scroll. Building on recent developments in the definition of ‘sectarianism’ as it relates to Second Temple Period Judaism, the article examines these laws in relation to a graduated scale of ‘sectarianism’, employing both a sociological definition focusing on isolationism and a historical definition focusing on the Yahad from Qumran. The former is assessed in relation to pragmatic aspects of the laws and polemic style in their formulation. The latter is tested by reevaluating the similarities and supposed contradictions between the purity laws of the Temple Scroll and those found in other writings from Qumran, using additional documents from the period as a control. The results of this study suggest additional consideration for assessing sectarianism which have implications for the study of the Qumran documents in general.

THE MESOPOTAMIAN ‘MOUTH WASHING’ RITUAL: A HEBREW TRANSLATION

Uri Gabbay

The ancient Mesopotamian ‘Mouth Washing’ ritual was the ceremony in which the statue of the god, created in the workshop, became worthy of being used as an actual god in the temple cult. The ritual is known from cuneiform tablets dating to the first millennium BCE, which include instructions for performing the ritual (in the Akkadian language) and incantations recited during the ceremony (mostly in the Sumerian language and some in Akkadian). The ritual offers insight into the concept of divinity in ancient Mesopotamia and especially its material aspects. The article briefly summarizes topics related to the Mesopotamian religious worldview that emerge from the text and also reviews the textual reconstruction of the ritual. The main part of the article is devoted to a Hebrew translation of the ritual’s liturgical instructions and of the various incantations recited.

TO SPLIT A GODDESS: THE KIZZUWATNA RITUAL
'WHEN SOMEONE ESTABLISHES THE DEITY SEPARATELY'
(CTH 481)

Amir Gilan

The first tablet of the Kizzuwatna ritual 'When Someone Establishes the Deity Separately' (CTH 481) is preserved in three copies in the Hittite capital, Ḫattuša. It describes in detail the expansion of the cult of Goddess of the Night through the 'division' of the deity and her transfer to a new temple, in addition to her existing one. The division of the Goddess of the Night is also the subject of another Hittite text, composed during the reign of king Muṣili II, which concerns the reorganization of the goddess's cult in her temple at the town of Šamuḫa (CTH 482). The two texts shed rare light on some of the most fundamental questions at the core of Near Eastern religious practice in the ancient Near East: the ability of a single deity to manifest itself individually and locally in different cult centers; the notion that the deity could be present simultaneously in multiple places; and the connection between the deity, her cult statue, and her temple. This article presents the two texts in a new and updated Hebrew translation, accompanied by a brief discussion of the ritual's structure, some of the rites documented in it, and their significance.

‘THE MANNER OF THE GOD OF THE LAND’:
THE DEVELOPMENT OF AN IDEA IN THE THOUGHT
OF NACHMANIDES

Shalem Yahalom

Nachmanides’ interpretation of ‘the manner of the God of the land’ (2 Kings 17:27) is widely known. The essence of the Nachmanidean approach is that there is a fundamental connection between the Torah, the people of Israel and the Land of Israel. Considering this premise, the Ramban embraced the idea hinted in the biblical verse according to which God’s power is confined to the territory under his control; that the Torah is the divine judgment of the Land of Israel; and the observance of the mitzvot outside the promised Land is of secondary rank. The other side of this coin is the assertion that a transgression in the Land of Israel leads to a more severe divine response.

The purpose of this study is to establish that the author formed these insights at a late stage of his life and that Nachmanides’s early writings do not share this late idea. Further, I aim to show that significant parts of Nachmanides Torah commentary actually contradict this idea.

R. JOSEPH HAYYUN'S *HATAT HAKDOSHM*

Yohanan Kapah

This treatise, titled “Hatat Hakdoshim”, was composed by R. Joseph Hayyun as a response to his dissatisfaction with the commentaries that had preceded him regarding the sin of Meribah’s water. For this purpose, he laid a solid foundation upon which to construct what he believed to be the complete interpretation of this event. Through this, he demonstrated why he did not find satisfaction in the interpretations of his predecessors. After this Hayyun proceeded to thoroughly analyze and interpret the event. Finally, he explained the principle of “measure for measure” (Middah k’neged Middah) behind the punishment of Moses and Aaron. This treatise is admirably organized and distinctly reflects Hayyun’s unique approach to interpreting various biblical matters.

This treatise, which has been published in the past by Abraham Gross as an appendix to his book, is now published again in a critical edition with textual notes, explanatory notes, and introduction. In this edition, an effort has been made to work out a more accurate version of the answer, to complete missing words, to add headlines and explanatory and expanding notes, and to briefly analyze the characteristics of Hayyun’s exegetical method, which are expressed also in this treatise.

THE ORAL LAW AS THE REVEALED AND AUTHORITATIVE
MEANING OF THE WRITTEN LAW IN RABBI EL'AZAR BEN
MATITYAH'S COMMENTARY ON THE TORAH COMMENTARY
OF RABBI ABRAHAM IBN EZRA

Jair Haas

The author of the earliest existing supercommentary on Rabbi Avraham ibn Ezra's Torah commentary, Rabbi El'azar ben Matityah, left France in his youth and began to wander in the East: Crete, Egypt, and finally Byzantium, where he apparently composed his book. During his wanderings, he acquired a broad education in many disciplines that had not been accessible to him in France, which aided him in explaining the commentaries of Ibn Ezra. From a hermeneutical perspective, it seems that Rabbi El'azar never actually left France, for while he explained the narrative parts of the Torah according to their literal meaning, he believed that the meaning of the *halakhic* parts is revealed in the homiletic explanations of the *talmudic* sages and not in Scriptures' literal meaning. This view appears to reflect the reality in France at the beginning of the thirteenth century, even though it must be admitted that our knowledge about this period is still limited, while even less is known about the reality in Byzantium at the time of the composition of the commentary, towards the end of the thirteenth century. Rabbi El'azar mistakenly thought that Ibn Ezra held a view similar to his own, and he was perplexed in face of Ibn Ezra's seemingly inconsistent approach when interpreting the Torah's Commandments.